

KS. JANUSZ MARIĄSKI

MOTYWY CHRZTU DZIECI ANALIZA SOCJOLOGICZNO-PASTORALNA

Praktyki religijne realizowane z reguły tylko jeden raz w życiu wiążą się z przełomowymi momentami w życiu jednostkowym i rodzinnym. Poza ślubem kościelnym, zaangażowanie się w tego rodzaju praktyki religijne rozgrywa się na szczeblu, na którym podejmowanie decyzji nie ma charakteru osobistego. Akceptacja praktyk jednorazowych ukazuje minimalną więź z Kościołem, podtrzymywaną nawet przez tych, którzy stracili kontakt z Kościołem poprzez praktyki obowiązkowe, bądź odrzucili zasady dogmatyczno-etyczne Kościoła¹. *Rites du passage* jako znaczące stacje kontaktu człowieka z Kościołem są rodzajem obrzędów, które nadają „dramatycznym” i ważnym wydarzeniom oraz biologicznym etapom ludzkiego życia (narodzenie, dojście do używania rozumu, wejście w wiek dojrzały, choroba, śmierć) rangę doniosłych wydarzeń społecznych. Praktyki religijne dają Kościołowi relatywnie znaczną szansę wpływu na życie jednostek, także tych, które nie respektują w pełni innych nakazów i zaleceń Kościoła, ale nie odrzucają nauki Kościoła całkowicie². Praktyki jednorazowe pełnią ważną funkcję w życiu rodzinnym i w społeczności lokalnej oraz podkreślają społeczny wymiar ważnych wydarzeń ludzkiego życia.

Chrzest jest pierwszym sposobem włączenia się i uzyskania członkostwa w Kościele. Kościół sakralizuje przyjście człowieka na świat. Pierwszy akt inicjacji chrześcijańskiej i tzw. ponownych narodzin rozgrywa się z reguły bez „wiary z wyboru”, nie jest znakiem zaangażowania się dziecka, natomiast powinien być zawsze aktem wiary ze strony rodziców dziecka i rodziców chrzestnych³. Człowiek ochrzczony staje się chrześcijaninem, zdobywa prawa „obywatelskie” w społeczności kościelnej i jest uprawniony do przyjmowania wszystkich innych sakramentów (status eklezjalny ochrzczonego). Wraz z chrztem rozpoczyna się wewnętrzna socjalizacja dziecka, która ma doprowadzić do wewnętrznego i personalnego zaakceptowania chrztu, do poznania zadań i roli jednostki w Kościele. W środowiskach tzw. katolików świątecznych i kon-

¹ O. Schreuder, *Kirche im Vorort. Soziologische Erkundung einer Pfarrei*, Freiburg—Basel—Wien 1962, 217.

² Por. H. Geller, *Einflussmöglichkeiten und Einflussformen der Kirchen auf das Leben des einzelnen in der Bundesrepublik Deutschland*, w: *Kirche und moderne Gesellschaft*, wyd. H. W. Brockmann, Düsseldorf 1976, 46—54.

³ H. O. Wölber, *Religion ohne Entscheidung. Volkskirche am Beispiel der jungen Generation*, Göttingen 1960, 104; H. Kaefler, *Religion und Kirche als soziale Systeme*, N. Luhmanns soziologische Theorien und die Pastoraltheologie, Freiburg im Breisgau 1977, 243.

formistów sezonowych chrzest jest potwierdzeniem przynależności kościelnej i jej swoistą proklamacją⁴.

Pomimo dokonywujących się w warunkach społeczeństw współczesnych przemian religijnych praktyka chrztu dzieci pozostaje zjawiskiem masowym, a rezygnacja z chrztu jest raczej zjawiskiem marginesowym. Ta powszechność nasuwa przypuszczenie — zgodnie z sugestią wysuniętą przez G. Le Brasa — że tego typu praktyki religijne są bardziej ugruntowane w środowisku niż w jednostce, są bardziej zakotwiczone w motywacjach społecznych niż *sensu stricto* religijnych, bardziej w przyzwyczajeniach niż w prawdziwie religijnych przekonaniach⁵. Niekiedy — wychodząc z przesłanek natury ideologicznej — chce się rozpowszechnione rytury sakramentalne o charakterze jednorazowym interpretować jako symptomy i pozostałości katolicyzmu ludowego, a chrzest małych dzieci jako przymusową chrystianizację w wymiarach masowych, jako manipulację, będącą zaprzeczeniem wolności wyboru i decyzji. Czy rzeczywiście z faktu powszechnego respektowania pewnych tradycji religijnych wynika, że rytury te mają od strony motywacyjno-przeżyciowej charakter społeczno-konformistyczny i pełnią przede wszystkim funkcje pozareligijne?

Zarówno socjologowie, jak i duszpasterze wskazują na dysonans pomiędzy oczekiwaniami i postawami wiernych wobec chrztu a świadomością Kościoła wyrażoną w teologii chrztu. Kościół pragnie udzielać sakramentu chrztu, gdy tymczasem proszący o chrzest poszukują jakichś bliżej nieokreślonych „rytów religijnych”⁶. Kościół widzi sens tego sakramentu zarówno w zgładzeniu grzechu pierworodnego, jak i w skutkach pozytywnych: wejście do społeczności Kościoła, otwarcie drogi do Eucharystii, źródło powszechnego kapłaństwa, synostwo Boże, udzielenie Ducha Świętego itd. Skutki ujęte w *Dyrektorium Katechetycznym* odnoszą się do takich momentów teologicznych, jak: uwolnienie od winy pierworodnej, dziedzictwo Boże, wszczęcie w Kościół i uświęcenie darami Ducha Świętego, zapoczątkowanie udziału w funkcji wspólnego kapłaństwa, w funkcji prorockiej i królewskiej Chrystusa⁷. Świadomość Kościoła odnośnie do sakramentu chrztu pozostaje więc w związku z takimi centralnymi kategoriami teologicznymi, jak: łaska, zbawienie, uwolnienie od grzechu itp. Tymczasem „wśród motywacji, po jakie sięgają rodzice pragnący jak najwcześniej ochrzcić dziecko, pojawia się nieraz obawa: «A nuż naszemu maleństwu coś się przytrafi». Chrzest potraktowany tu został jako paszport do nieba, a tym samym wyizolowany ze swych związków z doczesną wspólnotą chrześcijan, w którą najpierw i przede wszystkim sakrament ten wszczepia. Są i tacy, jak już wspominaliśmy, którzy jedyny sens chrztu upatrują w zgładzeniu grzechu pierworodnego. Tego rodzaju częściowe motywacje, choć dobre, łączą się jednak z brakiem zrozumienia nadprzyrodzonego bogactwa chrztu, narażając sakra-

⁴ R. Pannet, *Le catholicisme populaire. 30 ans après "La France, pays de missions?"*, Paris 1974, 114.

⁵ G. Le Bras, *Etudes de sociologie religieuse*, t. II, Paris 1956, 561; Luis A. de Boni, *Kirche und Volkskatholizismus in Brasilien*, w: *Theologie aus der Praxis des Volkes. Neuere Studien zum lateinamerikanischen Christentum und zur Theologie der Befreiung*, wyd. F. Castillo, München 1978, 141.

⁶ Por. P. M. Zulehner, *Heirat — Geburt — Tod. Eine Pastoral zu den Lebenswenden*, Wien 1976, 162.

⁷ E. Materski, *Sposób przedstawiania chrztu w katechezie*, *Collectanea Theologica* 48 (1978) fasc. 4, 5—13.

ment na niebezpieczeństwo degradacji do rzędu czynności magicznej"⁸.

Pytanie o przyczyny, uzasadnienie, charakter uczestnictwa i motywy podejmowania działań kościelnych o charakterze sakramentalnym jest ważne zarówno z teoretyczno-socjologicznego, jak i praktyczno-duszpasterskiego punktu widzenia. Nie można bowiem udzielać sakramentów tylko z motywów czysto ludzkich, np. posłuszeństwa pewnym zwyczajom lub magicznym przesądom. Nie można ich udzielać ludziom pozbawionym wiary⁹. Istnieje wreszcie określony dystans w rozumieniu chrztu przez wiernych w stosunku do oficjalnego nauczania Kościoła. Ten rozdzźwięk należałoby zbadać i wyjaśnić.

Zagadnienie chrztu ma przede wszystkim wymiary teologiczne, biblijne, liturgiczne i prawno-kanoniczne, nie jest jednak pozbawione elementów socjologiczno-pastoralnych¹⁰. W niniejszym artykule przedstawimy w kolejności: zagadnienie motywów chrztu w świetle wybranej literatury socjologicznej (badania empiryczne nad legitymizacją chrztu); problematykę motywów chrztu na przykładzie badań socjologicznych w jednym z uprzemysłowionych rejonów naszego kraju; wnioski i uwagi duszpasterskie.

I. MOTYWY CHRZTU W ŚWIETLE DANYCH EMPIRYCZNYCH

Teoretyczne i praktyczne uznanie wartości chrztu nasuwa pytanie o „siły motywacyjne” stojące u podłoża podejmowanych działań. Czy są one wynikiem różnego rodzaju wzajemnie przenikających się siły psychicznych, społecznych, kulturowych i religijnych? Czy określone działania są związane z uznaniem instrumentalnej wartości chrztu i są podejmowane ze względu na jakieś konsekwencje dla jednostki (np. nadzieja otrzymania nagrody, obawa przed karami, lęk przed wyrzutami sumienia), czy też są pobudzane i oparte na przyswojonych zasadach porządku religijnego? Zespół sił pobudzających i podtrzymujących człowieka w podejmowaniu decyzji i realizacji chrztu dziecka jest niezwykle rozległy. Przejawia się zarówno na poziomie świadomym, jak i nieświadomym psychiki ludzkiej. Obejmuje zarówno bodźce zewnętrzne płynące z uwarunkowań środowiskowych (np. naciski społeczne, nawyki środowiskowe, pochwały, otoczenia), jak i pobudki wewnętrzne skłaniające do określonego działania, a wynikające z różnego podłoża: psychicznego, moralnego i religijnego. Pobudki motywacyjne mogą mieć charakter pozytywny, czyli zachęcają do realizacji chrztu poprzez ukazywanie ewentualnych korzyści i zysków, lub negatywny, uzasadniający, że zaniechanie chrztu może mieć niekorzystne następstwa i konsekwencje. Obok intencji ściśle religijnych mogą zaznaczyć się pobudki społeczno-kulturowe. Jak piszą E. Pin i F. Houtart: „Poproszenie księdza o udzielenie sakramentu lub innej posługi duchowej nie oznacza zaraz psycho-socjologicznej przynależności do Kościoła. Motywem prośby może być chęć osobistej korzyści lub nawet intencje sprzeczne z intencjami grupy religijnej”¹¹.

⁸ A. Skowronek, *Z teologii chrztu*, w: S. Czerwik, J. Kudasiewicz, J. Łach i A. Skowronek, *Sakrament chrztu. Liturgia — teologia — Pismo św.*, Katowice 1973, 59.

⁹ Por. R. Picker, *Sakramentspendung in der Stadt*, w: *Kirche in der Stadt. Experimente, Imperative und Methoden*, t. II, Wien 1968, 78.

¹⁰ Por. *Christsein ohne Entscheidung oder soll die Kirche Kinder taufen?*, wyd. W. Kasper, Mainz 1970.

¹¹ F. Houtart i E. Pin, *Kościół w godzinie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 1972, 152.

Prawdopodobnie typ motywacji jest związany z rodzajem religijności, jaką reprezentuje jednostka, z rolą, jaką religia pełni w jej życiu. Osoby o religijności zewnętrznej, tak jak ją ujmują G. Allport, pojmują religię jako wartość instrumentalną i usługową w zakresie zaspokajania różnych potrzeb jednostki, natomiast dla osób o religijności wewnętrznej religia jest elementem przenikającym całe życie człowieka jako wartość ostateczna i nadająca sens jego życiu. Dla ludzi o religijności zewnętrznej religia jest mniej lub bardziej wartościowym elementem środowiska społecznego, wykorzystywanym do realizacji określonych potrzeb jednostki. W religijności wewnętrznej staje się ona trwałym elementem struktury osobowości, organizującym własną aktywność jednostki w określaniu „kim się jest, kim może się być”¹².

Ze względu na bogactwo sfery motywacyjnej chrztu zasady podziału (grupowania) czynników motywacyjnych, czyli motywów, mogą być zróżnicowane u poszczególnych badaczy życia religijnego. Różny może być poziom analizy statystycznej uzyskiwanych wyników i dokonywane uogólnienia. Zwrócimy pokrótce uwagę na rezultaty badań empirycznych nad motywacją chrztu w kilku krajach zachodnioeuropejskich, a mianowicie: Francji, Austrii, Szwajcarii i RFN. Zgromadzone wnioski i hipotezy będą stanowić układ odniesienia dla porównań z rezultatami badań socjologicznych w jednym z szybko rozwijających się ośrodków przemysłowych.

Jedną z pierwszych prób rozeznania socjologicznej problematyki chrztu były badania w osiedlu przemysłowym w okolicach Paryża. Materiały zebrane wśród ludności przynależnej najczęściej do klasy robotniczej pozwoliły bardziej systematycznie ująć motywów i pojęcia rodziców odnośnie do chrztu dzieci. Jedne z motywów odnosiły się wprost do dziecka, drugie były skierowane ku rodzicom i wreszcie trzecie dotyczyły i dziecka, i rodziców. Przyczyny związane z dobrem dziecka mają potrójny wymiar. Odnoszą się po pierwsze do losu i przeznaczenia dziecka. Chrzest jest traktowany jako ryt, zmieniający pozycję dziecka wobec ponadnaturalnych sił osobowych lub bezosobowych. Chroni przed niebezpieczeństwami oraz gwarantuje bezpieczeństwo i opiekę Boga. Tego typu pojęcia zahaczają niekiedy o dziedzinę biologiczno-kosmologiczną i mają charakter magiczny. Część rodziców decyduje się na chrzest mając przed oczyma przyszłość dziecka. Chcą oni zagwarantować dziecku dostęp do wszystkich aktów religijnych, zwłaszcza kultowych, sprawowanych w Kościele, zaoszczędzić mu określonych trudności życiowych, dać okazję do poznania podstawowych zasad katolicyzmu i w ten sposób stworzyć szansę powtórnego „wyboru” religii lub jej odrzucenia w przyszłości. Dobro dziecka jest także rozważane w odniesieniu do teraźniejszości i wówczas pojawiają się takie uzasadnienia, jak: pragnienie zapewnienia dziecku tego, co mają inni, uwolnienie dziecka od grzechu pierworodnego i włączenie do społeczności kościelnej.

W uzasadnieniach z perspektywy dobra rodziców bierze się pod uwagę zadania wychowawcze rodziców, obowiązki rodziców w zakresie przekazania dzieciom tego, co sami otrzymali, wierność chrześcijańskiej tradycji rodzinnej lub narodowej. Wreszcie w motywacjach mieszanych (dobro dziecka i dobro rodziców) dochodzi do głosu prapotrzeba ludzka przeżywania czegoś, co wykracza poza zwykłą codzienność. Święteczne

¹² Podaję za Z. Uchnastem, *Psychologiczne aspekty motywacji religijnego zachowania*, Częstochowskie Studia Teologiczne 5(1977) 315.

spotkania rodzinne tworzą bogate ramy dla ceremonii chrzcielnych, są okazją odnowienia kontaktów rodzinno-przyjacielskich i więzi społecznych, tworzą dogodną podstawę dla podkreślenia prestiżu matki i dziecka w rodzinie.

W dokonanej przez J. Potela analizie jakościowej motywów chrztu ujawniła się ogromna różnorodność pobudek skłaniających do chrztu dziecka. Pominiecie aspektów ilościowych zjawiska nie pozwala rozstrzygnąć, czy mamy tu do czynienia z dominacją szeroko rozumianych motywów religijnych, czy raczej uzasadnień „ludzkich” i społecznych. Charakter chrztu jako „rytu przejścia” ujawnia się zarówno w wypowiedziach podkreślających „uwolnienie się od zła” i „afiliacją do wspólnoty religijnej”, jak i w tych, w których akcentuje się koniec „anormalnej sytuacji poganina” i potrzebę wspólnego przeżycia święta rodzinnego¹³.

W sondażu ogólnofrancuskim z 1971 r. respondenci dokonując wielokrotnych wyborów z przygotowanej listy racji usprawiedliwiających dokonanie chrztu dziecka wypowiedzieli się w następujący sposób: wiara w Jezusa Chrystusa (43^{0/0}), w rodzinie dokonywało się tego zawsze (36^{0/0}), umożliwienie zawarcia związku małżeńskiego w kościele (26^{0/0}), narodzenie jest zdarzeniem ważnym (18^{0/0}), Bóg chce dać łaskę małym dzieciom (15^{0/0}), „nigdy nic nie wiadomo” (11^{0/0}); bez opinii w analizowanej sprawie — 9^{0/0}. Opierając się na innych pytaniach sondażowych ustalono, że dla 51^{0/0} badanych chrzest jest przede wszystkim sakramentem, dzięki któremu „wchodzi się” do Kościoła, dla 9^{0/0} — jest środkiem zgładzenia grzechu pierwotnego, dla pozostałych zaś rytym społeczno-kulturowym¹⁴. Wydaje się więc, że chęć włączenia dziecka w społeczność religijną zapewniającą mu bezpieczeństwo i integrację („jest się spokojniejszym, gdy dziecko jest ochrzczone”) ma większą siłę motywacyjną niż wiara w zgładzenie grzechu pierwotnego. Zdaniem R. Panneta najczęściej ujawniane motywacje są afirmacją wiary w Boga (rzadziej — w Chrystusa) i afirmacją przynależności rodziny do grupy religijnej. Wreszcie tożsamość chrześcijańska jest dla rodziców spuścizną materialną, którą trzeba przekazać poprzez chrzest¹⁵.

W wielkiej ankiecie synodalnej z 1970 r. w Austrii katolicy trzech decezji oceniali ważność jedenastu motywów chrztu, posługując się pięciopunktową skalą możliwych odpowiedzi. Zebrane w tabeli 1 rezultaty tego sondażu obejmują respondentów, którzy w swoich ocenach odwoływali się do dwu kategorii: „bardzo ważne” i „ważne”.

Z przytoczonych w tabeli 1 wyników można łatwo odczytać, że motywom religijnym przysługuje większy zakres akceptacji niż motywom tradycyjno-społecznym. W uzasadnieniach chrztu katolicy częściej odwoływali się do motywów religijnych. Motyw najbardziej teologiczny „uwolnienie od grzechu pierwotnego” znalazł się na trzecim miejscu, zaś motyw społeczny: „przestrzeganie starych obyczajów” — na ostatnim miejscu. Jedne z motywów społecznych wykazują wspólne elementy z motywami religijnymi i nie stoją z nimi w sprzeczności, drugie — odznaczają się wyłącznie społecznym (poza religijnym) charakterem. Takie motywy, jak: wychowanie porządnego człowieka i zapewnienie sobie pogrzebu kościelnego mogą współwystępować z motywami religijnymi.

¹³ J. Potel, *Was bedeutet für sie die Taufe?*, w: *Zulassung zur Taufe*, wyd. P. Gerbé, E. Marcus, J. Potel, J. Rémond i R. Salaün, Wien 1969, 34—48.

¹⁴ Podaję za R. Pannetem, *Le catholicisme*, 116—121.

¹⁵ Tamże, 116.

Prawdopodobnie w katechezie przygotowującej do chrztu podkreśla się nie tylko momenty ściśle religijne, ale i społeczno-życiowe związane z konsekwencjami dla sfery świeckiej.

Tab. 1. Motywy chrztu w opinii katolików austriackich (w %) ¹⁶

Typy motywów	Linz	Innsbruck	Klagenfurt
aby dziecko otrzymało imię	65	62	75
aby dziecko stało się członkiem Kościoła	90	86	85
aby dziecko zostało uwolnione od grzechu pierworodnego	77	77	74
aby rodzice zaświadczyli, że chcą wychować dziecko na „porządnego człowieka”	72	70	80
aby rodzice chrzestni przyjęli na siebie odpowiedzialność za dziecko	48	48	52
aby dziecko było przyjęte do społeczności ludzkiej	54	56	65
ponieważ powinno przestrzegać się starych obyczajów	38	44	56
aby dziecko przestało być poganinem	74	70	73
ponieważ w przeciwnym razie dziecko miałoby trudności w szkole	59	63	58
aby otrzymać pogrzeb kościelny	67	72	75
aby dziecko otrzymało błogosławieństwo Boże	86	85	87

Fakt, że niemal wszystkie motywy uzyskiwały znacznie więcej odpowiedzi pozytywnych niż negatywnych świadczy o kompleksowości rzeczywistej motywacji chrztu. Osoby religijne — poza nielicznymi wyjątkami — częściej akceptowały zarówno motywy religijne, jak i społeczne niż osoby niereligijne. Dwa motywy społeczne: aby dziecko otrzymało imię i aby dziecko nie miało trudności w szkole okazały się dwoma najważniejszymi motywami chrztu w opinii osób niereligijnych (odpowiednio: 73% i 67%) ¹⁷. Motywy niereligijne częściej zaznaczały się u mężczyzn niż u kobiet, częściej u pracowników umysłowych niż u rolników ¹⁸.

Ciekawa jest również analiza najważniejszych motywów chrztu dokonana na przykładzie diecezji Linz. Na pierwszych miejscach wyraźnie uplasowały się trzy motywy o charakterze religijnym: członkostwo w Kościele (22%), uwolnienie od grzechu pierworodnego (22%) i otrzymanie błogosławieństwa Bożego (16%). Te trzy motywy zaznaczyły się szczególnie dobitnie wśród osób uczęszczających regularnie na Mszę św. i objęły 83% spośród nich. Wśród nie uczęszczających do kościoła wskaźnik ten wynosił 29%. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy św. jest czynnikiem różnicującym ważność uzasadnień chrztu w świadomości badanych. Pozycje środkowe zajęły motywy: otrzymanie imienia (11%) i wola rodziców wychowania dziecka na porządnego człowieka (10%). Pozostałe motywy otrzymały w tym swoistym plebiscycie nieznaczną ilość odpowiedzi aprobujących, w granicach od 1% do 5%. W sumie więc

¹⁶ *Die Religion im Leben Oberösterreichs. Ergebnisse einer religionssoziologischen Umfrage*, Institut für kirchliche Sozialforschung (w skrócie IKS) — Nr 91, Wien 1970, 122—124. *Zur religiösen Situation in der Diözese Innsbruck. Ergebnisse einer religionssoziologischen Umfrage*, IKS — Nr 97, Wien 1970, 124—126. *Glaube und Kirche in Kärnten. Ergebnisse einer religionssoziologischen Umfrage*, IKS — Nr 95, Wien 1970, 132—134.

¹⁷ P. M. Zulehner, *Zur Taufe schulpflichtiger Kinder. Analysen und Modelle*, Lebendige Seelsorge 29 (1978) nr 3, 158—159.

¹⁸ Landreligiosität. Ausgewählte Forschungsergebnisse und Literaturhinweise, IKS — Handreichung 17, Wien 1979, 77—81.

około dwie trzecie katolików austriackich uznało za najważniejsze religijne motywy chrztu (ogólnie religijne lub relewantne teologicznie), około jedna trzecia preferowała motywy społeczne¹⁹.

P. M. Zulehner, który próbował ustalić siłę motywacji religijnej i społecznej chrztu, wyróżnił cztery typy motywacji: a. silna motywacja religijna i społeczna (42% badanych); b. silna motywacja religijna i słaba motywacja społeczna (35%); c. słaba motywacja religijna i silna motywacja społeczna (7%); d. słaba motywacja religijna i społeczna (16%)²⁰. Osoby więc o motywacji religijnej połączonej z silną i słabą motywacją społeczną obejmują przeszło trzy czwarte badanych katolików (77%). Badania austriackie wskazują z jednej strony na znaczne upowszechnienie religijnych motywów chrztu, z drugiej strony — na ważność motywów pozareligijnych, które niekiedy odgrywają nawet rolę pierwszoplanową w subiektywnych uzasadnieniach chrztu.

Interesujące badania nad praktyką i rozumieniem chrztu wśród protestantów przeprowadziła w latach 1963—1966 D. Hoch w klinice kobiecej w Bazylei²¹. Autorka zebrała wypowiedzi 867 matek na temat, dla czego zdecydowały się na chrzest dziecka w klinice, co oznacza dla nich chrzest w ogóle, dlaczego chrzczą swoje dzieci itp.? Wybór kliniki jako miejsca realizacji chrztu był podyktowany przede wszystkim względami praktycznymi (tak jest najprościej, wola męża, z powodu krewnych). Tego typu motywacje wystąpiły u prawie trzech czwartych badanych matek. Wypowiedzi matek przebywających w klinice szpitalnej, choć nie są reprezentatywne dla całej ludności, są niezwykle pouczające. Motywy chrztu zostały uszeregowane w następujący sposób: a. przyjęcie do wspólnoty kościelnej i wiary chrześcijańskiej, przyjęcie do społeczności ludzkiej i rodzinnej (42,4% badanych); b. tradycja (23,9%); c. obowiązek rodziców ze względu na wychowanie religijne i rozwój wiary (10,8%); d. przekazanie dziecka Bogu (2,8%); e. odczucia emocjonalne, jak: lęk, pragnienie bezpieczeństwa i ochrony, przeżycia estetyczne (7,2%); f. wypowiedzi o charakterze dogmatycznym (6,5%); 6,4% badanych nie potrafiło wymienić któregośkolwiek z motywów chrztu.

Pytanie o sens i motywy chrztu było dla większości badanych kobiet ogromnym zaskoczeniem. Chrzest był bowiem praktyką spełnianą bezrefleksyjnie, traktowaną jako coś oczywistego, automatycznie jakby dorzucaną do urodzenia dziecka, w ramach wypełnianego *nolens volens* obowiązku kościelnego. Wypowiedzi badanych matek ujawniły niedostateczną znajomość znaczenia i wymowy chrztu. U podstaw mniej lub więcej kościelnie zorientowanych deklarowanych motywów chrztu zaznaczyły się szczególnie dwie podstawowe potrzeby: potrzeba integracji dziecka w społeczność (chrześcijańską i ludzką) i potrzeba bezpieczeństwa. Chrzest nadaje tym potrzebom formę i interpretację religijną. Zupełnie zaś marginesowo podkreślano związek chrztu z Chrystusem i z Duchem Świętym. Tylko jedna osoba podkreśliła charakter sakramentalny chrztu, a nieliczne wskazywały na uwolnienie od grzechu pierwotnego jako skutek przyjęcia chrztu (3,1%). Wśród wielowątkowych wypowiedzi

¹⁹ P. M. Zulehner, *Kirche und Priester zwischen dem Auftrag Jesu und den Erwartungen der Menschen*, Wien 1974, 252.

²⁰ P. M. Zulehner, *Zur Taufe*, 159.

²¹ D. Hoch, *Kindertaufe in der Volkskirche. Die Taufpraxis der Kirche und das Taufverständnis des Kirchenvolkes kritisch untersucht am Beispiel der ev. — rel. Kirche Baselstadt*, Theologische Studien — Heft 94, wyd. K. Barth i M. Geiger, Zürich 1968, 3—42.

na temat chrztu poprawne i wprost dogmatyczne opinie należały do rzadkości.

Ankieta opublikowana przez „Der Spiegel” w 1967 r. na temat religijnych zachowań oraz postaw i poglądów ludzi w stosunku do Kościoła i religii dostarczyła danych na temat wartościowania praktyk sakramentalnych. W sondażu tym zachodnioniemieccy respondenci wyrażający pogląd, że w nagłych przypadkach lub w niebezpieczeństwie śmierci należy szybko ochrzcić dziecko, odwoływali się do następujących powodów: a. nic nie szkodzi, lepiej uchronić się od ewentualnych zarzutów, na wszelki wypadek, dla świętego spokoju (10⁰/o); b. dla zgładzenia grzechu pierwotnego (11⁰/o); c. aby dziecko otrzymało pogrzeb kościelny (5⁰/o); d. aby dziecko otrzymało imię (3⁰/o); e. z przyzwyczajenia i tradycji (12⁰/o); f. aby dziecko w przypadku śmierci było już chrześcijaninem i zostało przyjęte do społeczności chrześcijańskiej (28⁰/o); g. aby dostać się do nieba, stać się błogosławionym i otrzymać życie wieczne (11⁰/o); h. powinno się, Kościół tego żąda, to jest konieczne (15⁰/o); i. inne odpowiedzi (1⁰/o) lub brak uzasadnień (7⁰/o). Badani mieszkańcy RFN, którzy nie doceniali potrzeby udzielenia bezzwłocznie chrztu w nagłej potrzebie, uzasadniali następująco swoje stanowisko: a. dziecko jest niewinne, bez grzechu (16⁰/o); b. inne sprawy są w tych sytuacjach ważne, chrzest zaś nieważny (17⁰/o); c. chrzest jest niepotrzebny, tylko formalność (35⁰/o); d. chrzest nie może zapobiec śmierci (10⁰/o); e. respondent nie wyznawał wiary chrześcijańskiej (3⁰/o); f. respondent kwestionował w ogóle chrzest małych dzieci (6⁰/o); g. inne uzasadnienia (3⁰/o) lub brak uzasadnień (11⁰/o)²². Motywy teologiczne występowały więc u około połowy badanych. Motyw posłuszeństwa żądaniom Kościoła zaznaczył się nieco częściej niż motyw posłuszeństwa tradycji i zwyczajom społecznym.

W latach pięćdziesiątych w RFN wśród ludności wiejskiej rejonu uprzemysławianego 10,5⁰/o badanych było ustosunkowanych obojętnie wobec chrztu dzieci, 47,8⁰/o — akceptowało go z motywów tradycji i 39,0⁰/o — z pobudek religijnych²³. Wśród badanych przez G. Kehrera robotników zachodnioniemieckich wyznania ewangelickiego prawie czwarta część nie potrafiła odpowiedzieć na pytanie, jaki sens i znaczenie ma chrzest. Pozostali — poza nielicznymi wyjątkami — odwoływali się do kategorii religijnych (ceremonia przyjęcia do Kościoła, podstawa do konfirmacji i ślubu kościelnego, wyznanie wiary itp.), choć rzadko tylko do kategorii ściśle teologicznych (najczęściej osoby regularnie praktykujące). Decydującymi okazywały się motywacje kościelne, a nie przyczyny społeczne. Natomiast w przewidywanych szkodach, jakie wynikają z rezygnacji ze chrztu dziecka, dominowały wypowiedzi, w których wskazywano na ewentualne trudności w szkole i w grupach koleżeńskich oraz zaniedbanie stworzenia dziecku optymalnych szans życiowych związanych z późniejszymi aktami religijnymi, włączającymi w sposób pełniejszy w życie Kościoła²⁴.

²² Was glauben die Deutschen? Die EMNID — Umfrage: Ergebnisse — Kommentare, München—Mainz 1968, 52—57. Procenty nie sumują się do 100⁰/o, ponieważ badani mogli wybierać po kilka uzasadnień pozytywnej i negatywnej postawy wobec chrztu dziecka.

²³ R. Pflaum, *Die Bindung der Bevölkerung an die Institution der Kirche*, w: *Das Dorf im Spannungsfeld industrieller Entwicklung*, wyd. G. Wurzbacher, Stuttgart 1954, 220.

²⁴ G. Kehrler, *Das religiöse Bewusstsein des Industriearbeiters: Eine empirische Studie*, München 1967, 151—153.

Protestanci niemieccy w wieku 16 lat i więcej, badani w 1972 r. w okręgach Schleswig-Holstein, Hamburg, Niedersachsen i Bayern, wskazywali na przyczyny, które ich zdaniem uzasadniały chrzest dziecka. Ustosunkowywali się oni do z góry podanych im odpowiedzi. Poszczególne motywy uzyskały następującą aprobatę: aby dziecko należało do Kościoła (85⁰/o badanych); dziecko zostaje przyjęte do społeczności wierzących (82⁰/o); aby dziecko mogło później wziąć ślub kościelny (78⁰/o); aby dziecko mogło być wychowane po chrześcijańsku (75⁰/o); większość ludzi tak robi, z tradycji (63⁰/o); aby dziecko nie miało trudności w szkole i w pracy zawodowej (41⁰/o); chrzest nie ma znaczenia dla dziecka, lecz jest przede wszystkim świętem rodzinnym (40⁰/o); aby dziecko stało się uczciwym i dobrym człowiekiem (39⁰/o); aby dusza dziecka nie doznała jakiegokolwiek szkody (30⁰/o); dla zgładzenia grzechu pierworodnego (29⁰/o). Osoby z wyższym wykształceniem wykazywały z reguły niższe wskaźniki aprobaty motywów chrztu niż całość badanej populacji protestantów. Jedyne w odniesieniu do uzasadnień odwołujących się do momentów tradycyjnospołecznych górowali oni nieco nad pozostałymi. Ten stan rzeczy wskazuje pośrednio na głębszy proces laicyzacji poglądów i postaw wobec religii występujący u protestantów z wyższym wykształceniem²⁵.

Protestanci, podobnie jak katolicy, szczególnie akcentują w akcie chrztu moment przyjęcia do społeczności kościelnej. Wejście do Kościoła umożliwia korzystanie z pomocy Kościoła w wychowaniu dzieci oraz otwiera drogę do sakramentów i rytów kościelnych. Zasadnicza różnica pomiędzy przedstawicielami dwóch wielkich Kościołów chrześcijańskich zaznacza się w ocenie związków chrztu z motywem zabezpieczenia dziecka przed skutkami grzechu pierworodnego. Protestanci znacznie rzadziej niż katolicy dostrzegają ten motyw jako warunkujący chrzest dziecka. W katechezie prowadzonej przez Kościół katolicki motyw darowania grzechu pierworodnego wysuwa się na czoło i odgrywa dość ważną rolę w wypowiedziach katolików na temat motywów chrztu. Rola motywu tradycji wydaje się drugoplanową, nieco jednak wyraźniejszą u protestantów niż u katolików. Różnice w odsetkach uzyskiwanych odpowiedzi mogą częściowo wynikać z odmiennie sformułowanych pytań. W zależności od charakteru postawionego pytania, „siły” motywacyjne chrztu mogą być różnie odczytywane. Wreszcie u protestantów — podobnie jak u katolików — motywy kościelno-religijne chrztu wybijają się na pierwszy plan, wyprzedzając motywy społeczno-pozareligijne. Faktyczna motywacja składa się z wielu komponentów i nie jest ani wyłącznie religijna, ani wyłącznie społeczna. Nie ma pomiędzy nimi granic absolutnie nieprzenikliwych, nie działają w sposób odosobniony i niezależny od siebie.

Uzasadnienia społeczne stanowią dogodny punkt wyjścia dla wysiłków duszpasterskich i nie powinny być z góry odrzucane czy kwestionowane jako mało wartościowe. Błędem jest przekonanie, że motywacja chrztu jest zawsze społeczna (z tradycji), ale błędem jest też, że wcale nie potrzebuje tradycji. „We współczesnych społeczeństwach — jak pisze J. Reykowski — działa wiele sił podważających tradycję i osłabiających wpływ systemów norm. Wiąże się to z orientacją ku teraźniejszości i przyszłości, z tempem zmian, które prowadzą do dezawuowania tradycji. Wiąże się to także z nadawaniem najwyższej wartości prawom jednostki,

²⁵ *Wie stabil ist die Kirche? Materialband*, wyd. H. Hild, Gelnhausen—Berlin 1974, 198—201.

w następstwie czego system normatywny traci dominującą rolę regulacyjną²⁶. Wraz ze zmniejszającą się rolą tradycji winny narastać pobudki religijne, które stanowią rdzeń motywacji chrztu. Jak wynika z przeanalizowanych wypowiedzi respondentów, wśród przyczyn motywujących pozytywne postawy wobec chrztu przeważają zdecydowanie szeroko rozumiane pobudki kościelno-religijne, rzadko jednak formułowane w kategoriach ściśle teologicznych. Motywacje pozareligijne o charakterze społecznym pełnią rolę podporządkowaną.

Przedstawiony przegląd rezultatów badań socjologicznych nie stanowi, co oczywiste, wyczerpującej charakterystyki mechanizmów motywacyjnych chrztu. Przytoczone wyniki nie zawsze są w pełni porównywalne. Wszystkie one ujawniają kolejne odcinki przebytej już drogi w badaniach tej niezwykle skomplikowanej problematyki psychospołecznych podstaw działań kościelno-religijnych. Prowokują bardziej do stawiania pytań niż dostarczają gotowych odpowiedzi.

W konkluzji można stwierdzić, że w sferze motywacyjnej praktyka chrztu powoli traci na znaczeniu orientacja konwencjonalna, w której chodzi przede wszystkim o przestrzeganie norm opartych na tradycji, zwyczajach i uwarunkowaniach środowiskowych. W społeczeństwach pluralistycznych powstają warunki do formowania się motywacji nowego typu, a przynajmniej stwarzane są niezbędne przesłanki ogólne do kształtowania się nowych proporcji w układzie poszczególnych typów motywacji chrztu, bardziej w kierunku znaczenia motywacji religijnych (o różnym stopniu ważności teologicznej). Realizacja tych możliwości nie dokonuje się automatycznie w społeczeństwach współczesnych. Niemniej — jak zaznaczają słusznie E. Pin i F. Houtart — „Treść i motywy praktyk religijnych są nie mniej ważne dla przyszłości chrześcijaństwa i Kościoła niż nagie liczby. Liczby te jeszcze zmniejszą się w najbliższej przyszłości, lecz chrześcijaństwo oczyści się i będzie w mniejszym stopniu uzależnione od okoliczności zewnętrznych”²⁷.

Omówione powyżej motywy chrztu stanowią tło porównawcze dla ukazania tego samego problemu na przykładzie konkretnego rejonu wiejsko-miejskiego, poddanego silnym wpływom industrializacyjno-urbanizacyjnym (wychodzący ze wsi mieszkający w mieście N. i mieszkańcy wsi podmiejskich). Można przypuszczać, że w rejonie charakteryzującym się szybkimi zmianami społeczno-kulturowymi potwierdzi się również hipoteza wskazująca na wzrastającą rolę motywacji religijnej chrztu.

II. MOTYWY CHRZTU NA PRZYKŁADZIE REJONU PRZEMYSŁOWEGO

W Polsce chrzest jest praktyką powszechną, choć brak dokładnych danych na ten temat. W badaniach nad społecznymi uwarunkowaniami religii, przeprowadzonych przez Instytut Filozofii i Socjologii PAN w 1977 r., wśród dorosłej ludności w wieku 25—65 lat ustalono, że ogromna większość badanych osób otrzymała wychowanie katolickie (97%) i przyznawała się do katolicyzmu (88,9%)²⁸. Zarówno w środowiskach wiejskich, jak i miejskich realizowanie chrztu dzieci jest praktyką niemal po-

²⁶ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, Warszawa 1979, 395.

²⁷ F. Houtart i E. Pin, *Kościół w godzinie...*, 147—148.

²⁸ K. Darczewska, *Relikty nietolerancji*, Argumenty 11(1979), 3.

wszechną²⁹. Również w badanym środowisku wiejskim i miejskim rejonu uprzemysławianego praktyka chrztu jest powszechnie przestrzegana.

Utrzymująca się powszechność chrztu dzieci skłania do zbadania motywów stosowania tych praktyk. Katolicy wiejscy i wychodźcy ze wsi dali odpowiedź na pytanie, jak ważne są dla nich różne aspekty i konsekwencje związane ze chrztem. Tak sformułowane zagadnienie należy do socjologii sakramentów, nie jest więc rozpatrywane w płaszczyźnie teologicznej. Metoda bezpośredniego badania motywów nie jest pozbawiona wad, gdyż opiera się na oświadczeniach osób ankietowanych, którzy mogą faworyzować motywy społecznie akceptowane, czyli deklarować te stereotypowe motywy, które w danym środowisku wypada uznawać. Mogą nie znać dokładnie samych siebie. Nie wydaje się jednak, by zniekształcenia były tak daleko idące, by uniemożliwiały wyciągnięcie miarodajnych wniosków i nakreślenie ogólnych i rzeczywistych konturów postaw wobec chrztu dzieci. W konstruowaniu listy motywów chrztu nie kierowano się pragnieniem ułożenia pełnego i adekwatnego rejestru, lecz doбором tych motywów, które faktycznie funkcjonują lub mogą funkcjonować w badanym środowisku społecznym, z uwzględnieniem teologicznych normatywów przekazywanych w ramach katechezy parafialnej. Wydawało się, że zarówno ze względów merytorycznych, jak i dla celów porównawczych, korzystne będzie zastosowanie katalogu motywów chrztu opracowanego przez socjologów austriackich. Zawierał on również te momenty, które podkreślają polskie katechizmy dla dzieci³⁰. Ostatecznie postawiono wszystkim respondentom następujące pytanie: Dlaczego chrzci się dzieci? Proszę wskazać, jak ważne są według Pana(i) podane poniżej przyczyny? Czy są one według Pana(i) bardzo ważne (1), ważne (2), średnio ważne (3), nieważne (4), bardzo nieważne (5).

- A — Aby dziecko otrzymało imię
- B — Aby dziecko stało się członkiem Kościoła
- C — Aby dziecko zostało uwolnione od grzechu pierworodnego i otrzymało życie Boże
- D — Aby rodzice wyrazili wolę, że chcą wychować dziecko na porządnego człowieka
- E — Aby rodzice chrzestni wzięli także na siebie współodpowiedzialność za wychowanie dziecka
- F — Aby dziecko było przyjęte do społeczności ludzkiej
- G — Ponieważ powinno się przestrzegać starych obyczajów
- H — Ponieważ bez chrztu dziecko byłoby poganinem
- I — Ponieważ bez chrztu dziecko miałoby trudności w życiu i wśród kolegów
- J — Aby otrzymać pogrzeb kościelny

²⁹ W. Piwowarski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*, Warszawa 1971, 174—176; tenże, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym. Studium socjologiczne*, Warszawa 1977, 262—263.

³⁰ Według teologii katolickiej do najważniejszych skutków chrztu zalicza się odpuszczenie wszystkich grzechów popełnionych przed chrztem (u dzieci znika plama grzechu pierworodnego). Przez chrzest człowiek staje się członkiem Kościoła, zdobywa odpowiednie prawa i podlega obowiązkom określonym przez Kościół. W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*, t. II, Lublin 1974, 202—204. „Chrzest jest to pierwszy i najpotrzebniejszy sakrament, który gładzi grzech pierworodny, daje nam życie nadprzyrodzone i czyni nas członkami Kościoła Katolickiego”. *Katechizm diecezjalny rzymskokatolicki dla dzieci starszych przystępujących do spowiedzi i komunii świętej generalnej*, Płock 1951, 37.

K — Aby dziecko otrzymało błogosławieństwo Boże³¹.

Badania nad motywami chrztu przeprowadzono w ramach szerszego tematu dotyczącego religijności wiejskiej w rejonie poddanym silnym wpływom urbanizacyjno-industrializacyjnym. W 1976 r. przeprowadzono za pomocą kwestionariusza wywiady z 295 osobami, co stanowiło 94,2% ogólnej liczby osób zaplanowanych do badań w ramach grupy reprezentatywnej. Dla celów porównawczych zrealizowano wywiady kwestionariuszowe z osobami, które w latach 1967—1976 opuściły wsie badanego terenu i przenieśli się do miasta N. Została nimi objęta reprezentatywna zbiorowość 179 byłych mieszkańców wsi, w wieku 18—70 lat (90,9% ze zbiorowości zaplanowanej do badań)³². Zastosowana technika badawcza dała możliwości rozpatrywania uzyskanych wyników odnoszących się do mieszkańców wsi w kontekście ludności pochodzenia wiejskiego, która ma za sobą bardziej dynamiczne przekształcenia społeczno-cywilizacyjne w związku z przejściem ze środowiska wiejskiego do miejskiego. Rezultaty przeprowadzonego sondażu przedstawia poniższe zestawienie.

Tab. 2. Motywy chrztu dzieci w opinii mieszkańców wsi i wychodźców ze wsi (w %)

Typy motywów	Stopnie ważności motywów chrztu					Brak zdania	Razem
	1	2	3	4	5		
Mieszkańcy wsi							
A	24,1	37,6	13,9	17,7	2,0	4,7	100,0
B	52,9	40,7	0,7	0,7	0,3	4,7	100,0
C	67,1	25,1	1,7	2,4	0,3	4,7	100,0
D	37,3	46,1	9,2	0,3	0,7	5,1	100,0
E	22,7	48,5	18,0	5,1	1,0	4,7	100,0
F	16,3	49,8	17,0	9,5	2,7	4,7	100,0
G	7,4	35,9	27,5	20,0	4,1	5,1	100,0
H	41,1	46,1	4,4	2,7	1,0	4,7	100,0
I	15,9	40,0	22,0	14,3	3,1	4,7	100,0
J	26,8	48,8	11,5	6,1	2,1	4,7	100,0
K	55,6	33,6	3,7	1,0	1,0	5,1	100,0
Wychodźcy ze wsi							
A	37,4	35,8	12,8	7,8	3,4	2,8	100,0
B	49,2	44,1	1,7	1,7	0,5	2,8	100,0
C	68,7	25,1	0,6	2,2	0,6	2,8	100,0
D	43,0	46,9	2,8	2,8	1,7	2,8	100,0
E	31,3	43,5	13,4	7,3	1,7	2,8	100,0
F	24,6	49,7	14,5	6,7	1,7	2,8	100,0
G	19,0	36,3	16,2	20,7	5,0	2,8	100,0
H	41,4	48,6	2,2	3,9	1,1	2,8	100,0
I	17,9	43,0	14,0	16,7	5,6	2,8	100,0
J	27,9	50,8	5,6	11,2	1,7	2,8	100,0
K	52,5	40,8	0,6	2,2	0,6	3,3	100,0

³¹ Katalog motywów można by poszerzyć o takie czynniki, jak: usilne nalegania i naciski rodziny, lęk przed wyrzutami sumienia, przywiązanie do tradycji religijnej, chęć stworzenia dziecku optymalnych warunków życiowych na przyszłość. W dalszych badaniach należałoby postawić pytania o charakterze „otwartym”. Bardziej pogłębiony wywiad pozwoliłby na lepsze uchwycenie treści znaczeniowych i motywacyjnych chrztu w świadomości katolików.

³² Por. J. Mariński, *Dynamika przemian religijności wiejskiej w warunkach industrializacji*, Chrześcijaństwo w Świecie 11 (1979) nr 4(76), 48—66.

Motywy religijno-kościelne chrztu grupują większą liczbę zwolenników niż motywy tradycyjno-społeczne i układają się następująco według dwu pierwszych pozycji z pięciopunktowej skali ocen (na pierwszym miejscu mieszkańcy wsi, na drugim — wychodźcy ze wsi): aby dziecko stało się członkiem Kościoła (93,6% i 93,3%); aby dziecko zostało uwolnione od grzechu pierworodnego i otrzymało życie Boże (92,2% i 93,8%); aby dziecko otrzymało błogosławieństwo boże (89,2% i 93,3%); ponieważ bez chrztu dziecko byłoby poganinem (87,2% i 90,0%); aby rodzice chrześni wzięli na siebie współodpowiedzialność za wychowanie dziecka (71,2% i 74,8%). Według oceny katolików chrzest oznacza przede wszystkim przyjęcie do Kościoła i darowanie grzechu pierworodnego. Zważywszy na większą liczebność grupy osób niezdecydowanych wśród mieszkańców wsi lub nie umiejących odpowiedzieć na to pytanie kwestionariusza wywiadu można powiedzieć, że motywy kościelno-religijne udzielania chrztu są jednakowo akceptowane przez mieszkańców wsi i wychodźców ze wsi. Warto tu podkreślić, że motyw ściśle dogmatyczny (uwolnienie od grzechu pierworodnego) został oceniony wyżej przez badanych katolików polskich niż przez katolików austriackich i francuskich oraz protestantów niemieckich.

Motywy społeczne chrztu grupują wyraźnie mniejszą liczbę zwolenników i układają się według następującego porządku w obydwu badanych zbiorowościach: aby rodzice wyrazili wolę, że chcą wychować dziecko na porządnego człowieka (83,4% i 89,9%); aby otrzymać pogrzeb kościelny (75,6% i 78,7%); aby dziecko było przyjęte do społeczności ludzkiej (66,1% i 74,3%); aby dziecko otrzymało imię (61,7% i 73,2%); ponieważ bez chrztu dziecko miałoby trudności w życiu i wśród kolegów (55,9% i 60,9%); ponieważ powinno przestrzegać się starych obyczajów (43,3% i 55,3%). We wszystkich analizowanych motywach społecznych akceptacja ze strony wychodźców ze wsi jest nieco szersza niż ze strony mieszkańców wsi. Wśród motywów społecznych należy rozróżnić dwie podgrupy. Pierwszą stanowią te, które znalazły się na dwu pierwszych pozycjach, a więc: zamiar rodziców wychowania dziecka na porządnego człowieka i pragnienie otrzymania pogrzebu kościelnego. Mogą one nie tylko współistnieć z motywami religijnymi, ale je wzmacniać, a w pewnym zakresie nawet zawierać pewne elementy religijne³³. Cztery dalsze motywy społeczne mają niewiele wspólnego z motywacją religijną. Rolę najbardziej marginesową przyznano tradycji rozumianej jako przywiązanie do starych obyczajów.

Ważność przyznawana poszczególnym motywom społecznym różni się nieco od tej, którą ustalono w badaniach austriackich, choć początek i koniec ustalonej listy jest identyczny. Spośród motywów społecznych zarówno wśród katolików polskich jak i austriackich na pierwszej pozycji znalazły się motywy: wola rodziców wychowania dziecka na porządnego człowieka i pragnienie otrzymania pogrzebu kościelnego, na pozycji ostatniej — kult dla prastarych obyczajów. Pozostałe motywy społeczne występują w różnej kolejności.

Priorytet motywów religijnych chrztu potwierdził się również w analizie średnich ocen przypisywanych poszczególnym motywom. Średnia uwzględnia wszystkie oceny, a nie tylko najwyższe. Rezultaty uszerego-

³³ P. M. Zulehner zalicza w jednym opracowaniu motyw „otrzymanie pogrzebu kościelnego” do motywów religijno-kościelnych, w drugim — do motywów społecznych. P. M. Zulehner, *Heirat...*, 157; tenże, *Kirche und Priester...*, 88.

wania według średnich przedstawiają się następująco: dla mieszkańców wsi — C (1,42), B (1,54), K (1,58), H (1,76), D (1,82), J (2,07), E (2,13), F (2,32), A (2,35), I (2,48), G (2,77) i dla wychodźców ze wsi — C (1,40), K (1,57), B (1,60), D (1,73), H (1,74), A (2,03), E (2,04), J (2,07), F (2,11), I (2,49), G (2,56). W analizie hierarchii motywów należy zwrócić uwagę na fakt, że oceny mieszkańców wsi i wychodźców ze wsi są w wysokim stopniu zbieżne. Świadczy to o dość jednolitym ocenianiu poszczególnych motywów. Różnicowanie środowiskowe nie odgrywa w tym przypadku zbyt dużej roli. Nieznaczne różnice w uszeregowaniu motywów sprowadzają się do przesunięć o jedną rangę. Jedynie motyw A u wychodźców ze wsi sytuuje się znacznie wyżej niż u mieszkańców wsi. W ogóle wychodźcy ze wsi wykazują tendencję do nieco intensywniejszego oceniania poszczególnych motywów chrztu. Wśród najwyższej ocenianych motywów (średnia poniżej 2,00) znajdują się w obydwu zbiorowościach cztery motywy religijne (C, B, K, H) oraz jeden motyw pozareligijny (D). Zdecydowanie najniżej oceniane są dwa motywy społeczne (I, G). Analiza średnich „wyborów” potwierdza wnioski z analizy opartej na procentowym udziale badanych, przypisujących oceny najwyższe („bardzo ważne” i „ważne”).

W świetle przeprowadzonych analiz statystycznych nie udało się ustalić istotnych związków pomiędzy motywami społecznymi (powinno przestrzegać się starych obyczajów) oraz motywami religijnymi (aby dziecko zostało uwolnione od grzechu pierworodnego) a takimi cechami, jak: płeć i wiek³⁴. Osoby pozostające w stanie wolnym bardziej różnią się od osób będących w stanie małżeńskim w zakresie akceptacji motywów tradycyjnych (odpowiednio: 34,7% i 45,2%) niż motywów czysto religijnych (91,7% i 94,5%). Spośród osób dojeżdżających do pracy 92,9% ceniło motywy religijne i 40,0% — motywy tradycyjne, natomiast wśród osób pracujących w sektorze pozarolniczym w miejscu zamieszkania lub pracujących w rolnictwie odpowiednio: 91,9% i 44,8%. Wpływ tej zmiennej globalnej odnoszącej się do środowiska społecznego był również niewielki lub prawie niewidoczny.

Na szczególną uwagę zasługuje jedynie oddziaływanie struktury formalnego wykształcenia szkolnego. Wśród osób o wykształceniu podstawowym nieukończonym 87,7% podkreślało ważność motywów religijnych. Analogiczny wskaźnik dla osób o wykształceniu podstawowym wynosił 96,1%, zaś dla osób o wykształceniu ponadpodstawowym — 93,1%. Wraz ze wzrostem wykształcenia podnosi się odsetek osób kwestionujących ważność motywów tradycyjnych: od 31,1% u osób z wykształceniem nieukończonym podstawowym, poprzez 55,4% u osób z wykształceniem podstawowym ukończonym, do 72,1% u osób z wykształceniem więcej niż podstawowym.

Jak wynika z przeprowadzonych rozważań, nie stwierdzono zdecydowanego wpływu analizowanych czynników branych oddzielnie na charakter deklarowanych motywów religijnych i tradycyjnych. Nie cieszą się one różnicowanym autorytetem wśród wyodrębnionych kategorii społecznych takich, jak: płeć, wiek, stan cywilny, dojazd do pracy, a w odniesieniu do motywów religijnych — także i struktury wykształcenia. Akceptacja motywów chrztu układa się po prostu dość równomiernie.

³⁴ Kobiety austriackie częściej niż mężczyźni uznawały za najważniejsze religijne motywy chrztu. *Zur religiösen Situation in der Diözese Innsbruck...*, 126.

Dotychczasowa analiza wykazała, że motywy społeczne w porównaniu z religijnymi odgrywają mniejszą rolę, choć ich obecność w sferze motywacyjnej chrztu dzieci jest widoczna. Motywacja chrztu ma charakter kompleksowy, składa się z wielu komponentów, które nie stoją z sobą w sprzeczności, a nawet nie występują w ostrej konkurencji. Prawdopodobnie rzadko zdarza się, by chrzest był motywowany tylko społecznymi lub tylko religijnymi przyczynami. Można więc mówić o tzw. „polimotywowalności” działań aprobujących chrzest³⁵. Dla ustalenia, jak silna jest motywacja religijna i społeczna chrztu, zastosowano określoną technikę obliczeniową. Odpowiedziom oceniającym wagę poszczególnych motywów przypisywano wartości: „1” — bardzo ważne, „2” — ważne, „3” — średnio ważne, „4” — nieważne, „5” — bardzo nieważne. Każdy z respondentów mógł uzyskać za swoje odpowiedzi w ramach pięciopunktowego systemu ocen sumę w granicach 5—25 punktów przy motywacji religijnej i 6—30 punktów przy motywacji społecznej. Ustalając cyfrę 15 punktów jako przedział między silną i słabą motywacją przy motywacji religijnej i 18 punktów przy motywacji społecznej zaszeregowano każdą osobę do jednego z czterech typów:

osoby z silną motywacją religijną i również silną motywacją społeczną (79,7⁰/₀ mieszkańców wsi i 82,1⁰/₀ wychodźców ze wsi);

osoby z silną motywacją religijną i słabą motywacją społeczną (12,9⁰/₀ i 11,7⁰/₀);

osoby ze słabą motywacją religijną i silną motywacją społeczną (0,7⁰/₀ i 0,0⁰/₀);

osoby ze słabą motywacją religijną i społeczną (2,0⁰/₀ i 3,4⁰/₀)³⁶.

Potwierdza się raz jeszcze teza, że u większości katolików występuje motywacja religijna chrztu bądź w łączności z motywacją społeczną bądź bez niej. Marginesowo zaznacza się typ katolików o tylko silnej motywacji społecznej (bez religijnej) i typ o słabej motywacji religijnej i społecznej. Reprezentują oni prawdopodobnie typ religijności zewnętrznej. Z tych kręgów katolików mogą wywodzić się rodzice rezygnujący ze chrztu swoich dzieci. Poczynione konstatacje pozostają w sprzeczności z opinią socjologa marksistowskiego E. Ciupaka, który dostrzegał w uzasadnieniu realizacji chrztu dzieci u badanych warszawiaków — zarówno u osób indyferentnych religijnie, jak i u przykładowych katolików — tylko odwoływanie się do zewnętrznych środków nacisku. Realizacja chrztu dziecka była motywowana „obawą przed ujemną opinią najbliższej rodziny, sentymentem wobec własnych tradycji, którym chcą być wierni, zapewnieniem dziecku w przyszłości harmonijnych stosunków w grupie rówieśników i wreszcie korzyścią, płynącą z pomocy teściowej przy wychowaniu”³⁷. W rzeczywistości motywy chrztu dziecka są bardziej liczne i zróżnicowane niż mniema E. Ciupak. Dostrzeganie jednych czynników z całkowitym pominięciem innych jest poważnym błędem.

Nasuwa się jeszcze pytanie o priorytety motywów chrztu. Ustalenie pewnej hierarchii „znaczeń” czynników motywacyjnych nie oznacza przyznawania czynnikom uznanym za najważniejsze znaczenia wyłącznie i bezwzględnie rozstrzygającego oraz działania w izolacji od innych motywów. Faktycznie mamy do czynienia zawsze lub prawie zawsze

³⁵ Por. J. Rejowski, *Motywacja...*, 256.

³⁶ Dla 4,7⁰/₀ ludności wiejskiej i 2,8⁰/₀ wychodźców ze wsi nie zdołano ustalić siły motywacji religijnej lub społecznej.

³⁷ E. Ciupak, *Religijność warszawiaków*, *Człowiek i Światopogląd* 2(1968) 47.

z systemem motywów w poważnej mierze wzajem wzmacniających się. Dla ustalenia rangi poszczególnych czynników motywacyjnych postawiono badanym pytanie: Która z przyczyn według Pana(i) jest najważniejsza? Proszę wybrać jedną z nich. Rezultaty sondażu zawiera tabela.

Tab. 3. Najważniejsze motywy chrztu dzieci

Typy motywów	Mieszkańcy wsi		Wychodźcy ze wsi	
	liczba	%	liczba	%
A	8	2,7	7	3,9
B	54	18,3	24	13,4
C	154	52,2	84	46,9
D	9	3,1	7	3,9
E	2	0,7	2	1,1
F	1	0,3	1	0,6
G	4	1,4	2	1,1
H	17	5,8	14	7,8
I	1	0,3	2	1,1
J	—	—	—	—
K	34	11,5	28	15,7
Brak zdania	11	3,7	8	4,5
O g ó ł e m	295	100,0	179	100,0

Analiza najważniejszych motywów chrztu wykazała bezapelacyjną dominację uzasadnień religijnych nad społeczno-tradycyjnymi. Spośród mieszkańców wsi 88,5% i spośród wychodźców ze wsi 84,9% wskazało na jeden z motywów religijnych jako na najważniejszą przyczynę udzielania chrztu dzieciom. Katolicy więcej nieco częściej preferowali motyw uwolnienia od grzechu pierworodnego i wszczęcie ochrzczonego w społeczność Kościoła, wychodźcy ze wsi — zdobycie błogosławieństwa Bożego i aby dziecko nie było poganinem. Właściwe teologiczne rozumienie chrztu przejawiało się u blisko połowy badanych z obydwu zbiorowości. Pragnienie zdobycia błogosławieństwa Bożego dla dziecka jest — być może — wyrazem bardziej ogólnej niż specyficznie chrześcijańskiej pobożności. Motywy społeczne chrztu zaznaczyły się u 7,8% mieszkańców wsi i 10,6% imigrantów wiejskich. Zaznacza się w obydwu badanych zbiorowościach grupa osób, którą można określić jako niezdecydowanych w wyborze priorytetowej orientacji motywacyjnej. Być może, posiadają te osoby słaby wgląd we własne przeżycia i orientacje motywacyjne, rozumiejąc tylko intuicyjnie, że dziecko musi przyjąć chrzest.

Nie wszyscy katolicy, którzy ubiegają się o chrzest dzieci, czynią to z pobudek czysto religijnych. W przybliżeniu co dziesiąty z nich szuka uzasadnień dla tego rodzaju działań religijnych przede wszystkim w sferze pozareligijnej. Najczęściej jednak motywy chrztu sytuują się w sferze religijnej. Zadeklarowane przez katolików badanego rejonu uprzedmiotawianego najważniejsze motywy chrztu dzieci są bardziej zbieżne z normatywami teologicznymi niż te, które ujawnili katolicy austriaccy. Sfera motywacyjna chrztu w rozumieniu katolików polskich nie została spłaszczona do świeckiego i społecznego wymiaru, ani tym bardziej nie została sprowadzona do rangi świeckiego obyczaju.

III. WNIOSKI POSTULATYWNO-DUSZPASTERSKIE

Analizując „siły”, które skłaniają ludzi do wyboru tych, a nie innych wzorów zachowania, stajemy najczęściej wobec dość szerokiego zakresu możliwości interpretacyjnych. Jeżeli oszacowanie motywów działań jest zawsze do pewnego stopnia ryzykowne, to tym bardziej odnosi się to do działań religijnych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że motywy religijne osiągają zdecydowaną dominację, jednak nie połączoną z eliminacją innych motywów, także natury społeczno-pozareligijnej. Faktyczna motywacja ma najczęściej religijny i społeczny charakter oraz przejawia się w swoistych „wiązkach” i „konstelacjach” motywów. Baza motywacyjna chrztu u mieszkańców wsi i wychodźców ze wsi jest dość podobna. Istniejące rozbieżności nie wyrażają różnicy gatunkowej, lecz różnicę intensywności zjawiska. W związku z tym byłoby celowe przeprowadzenie szerokich przekrojowych badań motywów chrztu metodą porównawczą w różnych środowiskach. Pozwoliłoby to ocenić nasilenie się analizowanych zjawisk we wsiach peryferyjnych i mało zurbanizowanych, we wsiach industrializujących i urbanizujących się, w małych miastach i w środowiskach wielkomiejskich.

Dodajmy, że motywacje chrztu nie są wielkością stałą w życiu jednostki, lecz zmieniają się i są zależne od całego kompleksu zewnętrznych i wewnętrznych „sił”, od osobistej i społecznej sytuacji jednostki i rodziny. W poszczególnych momentach życia występują one w różnym natężeniu, przysługuje im różna ranga w zespole innych motywów. Nie wydaje się, by można było mówić o jakimś spadku znaczenia religijnych motywacji. Porównanie motywów chrztu zadeklarowanych przez polskich i austriackich katolików wskazuje, że ci pierwsi w większym zakresie uwzględniają religijne, a szczególnie ściśle teologiczne motywacje chrztu.

Przeprowadzone analizy nie wnikają w zagadnienie, czy i w jakim stopniu w rycie chrztu następuje doświadczenie i przeżycie spotkania ze światem nadprzyrodzonym? Czy i w jakim stopniu dostrzega się w sakramentach to, co jest w nich naprawdę żywe i życiodajne? Czy wreszcie udział w ceremoniach liturgicznych spleta się ze zrozumieniem wiary i nie jest traktowany tylko jako środek zapewniający zbawienie bez reperkusji w dziedzinie przekształcania codziennego życia (użytecznościowy charakter sakramentów) lub nawet jako czynność magiczna? Tego typu zagadnienia wprowadzają nas w dziedzinę socjologii sakramentów, bardzo mało rozpracowaną i zaawansowaną w badaniach socjologicznych nad religijnością.

Ustalenie rzeczywistych podstaw motywacyjnych chrztu ma znaczenie zarówno teoretyczno-poznawcze, jak i praktyczno-duszpasterskie. Z jednej strony pozwoli ocenić jakość wykonywanych praktyk religijnych jednorazowych, z drugiej strony — wskaże na możliwości określonego oddziaływania duszpasterskiego w kierunku kształtowania bardziej odpowiednich z kościelnego punktu widzenia wielowarstwowych motywacji chrztu. W zależności od charakteru sił motywacyjnych i określonego typu ukierunkowania się procesów motywacyjnych może zmieniać się postępowanie człowieka w przekształcających się warunkach społeczno-kulturowych. Wielopłaszczyznowość uzasadnień chrztu stanowi dogodny punkt wyjścia dla zabiegów duszpasterskich, mających na celu udoskonalenie sfery motywacyjnej sakramentu chrztu u katolików. Chrzest łączy nie tylko w świat łaski, w Kościół, ale pociąga za sobą i uświa-

damia określone konsekwencje dla życia indywidualnego i rodzinnego oraz pobudza do odpowiedzialności za dobro dziecka.

Choć nie można mówić o automatycznie pozytywnym wpływie procesów industrializacyjno-urbanizacyjnych na przemiany w zakresie motywacji religijnej, to jednak społeczeństwo współczesne stwarza dogodną szansę dla duszpasterstwa w zakresie kształtowania bardziej wartościowych poziomów motywacyjnych chrztu, prowadzących do pełniejszej akceptacji tego aktu, który dokonuje się w życiu człowieka bez udziału jego woli i świadomości. Z punktu widzenia duszpasterskiego „akceptacja chrztu ukazuje się nie jako jednorazowy akt, ale jako coraz bardziej świadome i pełne życie z wiary”³⁸. Chrzest (= sakrament wiary) rozwija się w zbawczej wierze, nie jest izolowanym punktem, jednorazowym wydarzeniem, lecz domaga się kontynuacji.

Dyrektorium Duszpasterskie Episkopatu Francji o chrzcie dzieci z 1965 r. stwierdza, że dopuszczenie do chrztu jest okazją, by duszpasterz pomógł rodzicom w podjęciu świadomej i dojrzałej decyzji, po rozważeniu motywów, jakie nimi kierują oraz wymagań wspólnoty Kościoła³⁹. Jeżeli zaś podstawowe podmioty socjalizacji religijnej (rodzice, dziadkowie, krewni, dobrzy znajomi itp.) nie są w stanie zapewnić choć w minimalnej mierze wychowania religijnego dziecka, należałoby chrzest odłożyć. W tym sensie P. M. Zulehner mówi o „selektywnym chrzcie dzieci”, dopuszczającym pewne ograniczenia i restrykcje⁴⁰.

Struktura czynników motywacyjnych jest nie tylko problemem dogmatyczno-teologicznym, ale *par excellence* problemem duszpasterskim. Odpowiednie sterowanie działaniem czynników motywacyjnych chrztu jest ważnym obowiązkiem duszpasterzy tak w zakresie przygotowania chrztu, jak i kontynuowania wychowania chrześcijańskiego ochrzczonego celem doprowadzenia go do osobistej i dojrzałej wiary. Nie wystarczy tylko samo przypominanie rodzicom obowiązków religijnego wychowania dzieci. Chrzest jest nie tylko darem, ale i zadaniem. W tym sensie problem chrztu dzieci okazuje się problemem wspólnoty dorosłych i zakłada konsekwentne duszpasterstwo rodzin i duszpasterstwo dorosłych⁴¹.

DIE MOTIVATIONEN DER KINDERTAUF

Zusammenfassung

Zum Symposium des Jahres 1979 hat Prof. Janusz Mariański einen Beitrag zugeschickt, der in der Erwachsenenkatechese gut ausgewertet werden kann. Es handelt sich um die Motivationen zum Empfang der Taufe. In einer soziologischen und pastoralen Analyse werden die Motivation zusammengestellt und kritisch bewertet. Die Analysen werden an Hand der Erhebungen in verschiedenen Ländern gemacht, z.B. in einer Pariser Vorstadt, in manchen österreichischen Pfarren, in Basel, in der BRD — so bei den Katholiken als auch bei den Protestanten, und schließlich werden sie mit den Motivationen der polnischen Katholiken ver-

³⁸ E. Materski, *Sposób przedstawiania chrztu...*, 13.

³⁹ Podają za W. Danielskim, *Dyrektorium duszpasterskie Episkopatu Francji o chrzcie dzieci z 1965 r.*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 25(1972) nr 2, 138—140.

⁴⁰ P. M. Zulehner, *Religionssoziologie und Kindertaufe*, w: *Christsein ohne Entscheidung...*, 203—204.

⁴¹ B. Dreher, *Kindertaufe ohne Entscheidung*, *Theologie der Gegenwart* 8(1965) 142.

glichen. Mariański kommt zu dem Schluss, dass die konventielle Orientation fast überall zurückgegangen ist, dafür entstanden neue und wichtige Motivationen, die in der Seelsorge berücksichtigt werden müssen. In Polen sind die Motivationen nicht immer religiös, im grossen und ganzen aber sind sie im Einklang mit den theologischen Normen, vielleicht mehr, als z.B. bei den österreichischen Katholiken.

Dieses Problem sollte den Gläubigen öfters vorgelegt werden. Die Familienseelsorge und die Erwachsenenkatechese hat hier grosse Aufgaben zu erfüllen.